

Sayı : 4 - 5

Ağustos 1973 - 1974

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1974

XVII. YÜZYILIN SONUNA KADAR MAKEDONYA'NIN OSMANLI HAKİMİYETİ DEVRİNDE İDARİ TAKSİMATI

Aleksandar Stoyanovski

Osmanlı İmparatorluğu'nda idâre cihazının başarılı ve etkili bir şekilde icraatta bulunabilmesi için, ezcümle, memleketin idarî taksimatının uygulanması ve aralıksız olarak geliştirilmesi gerekiyordu. Bu taksimatı büyük ölçüde etkileyen âmillerden biri, Osmanlı cemiyeti düzeninin timar sistemi üzerine kurulmuş olmasıydı. Bundan başka, özellikle Osmanlı egemenliğinin ilk devirlerinde, bu nevi taksimata, Balkanlar'daki Türkler'den önceki durumun da tesirde bulunduğu bilinmektedir. Osmanlıların, ilk devirlerde Balkan memleketlerinde tatbik etmiş oldukları idarî taksimatın incelenmesi neticesinde, Ortaçağ Balkan devletlerinin idarî taksimatı hakkında da az çok bir bilgiye sâhib olabilmekteyiz.

Bugünkü Yugoslavya ülkelerinde Osmanlıların tatbik etmiş oldukları idarî sistem ve mülkî taksimat ile Yugoslav tarihçileri arasında en çok ilgilenenlerden biri olan Hazım Şabanoviç, bu konu hakkında birçok incelemeler yayınlamıştır. Bu eserlerinde kendisi, Yugoslav ülkelerinin idarî taksimatına âit birçok meseleleri başarı ile halletmiş; gerek bu taksimatın örgütünü, gerekse gelişme yollarını safha safha belirtmiştir¹. Bununla birlikte H. Şabanoviç, bugünkü Makedonya'nın idarî taksimatı ile ilgili olarak ne teferruatlı, ne de dâima sıhhatli bilgi-

1 Bu konu hakkında H. Şabanoviç'in yayınlamış olduğu önemli eserleri şunlardır: *Upravna podjela jugoslovenskih zemalja pod turskom vladavinom do Karlovačkog mira 1699 godine* [1699 Karlofça sulhuna kadar Türk hâkimiyeti altında Yugoslav ülkelerinin idarî taksimatı], *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, Yıl IV, Sarajevo, 1952, s. 171-204; *Dali je postojao Beogradski pašaluk?* [Belgrad Paşalığı mevcut muydu?], *Istoriski glasnik*, Sayı 1-2, Belgrad 1954, s. 193-207; *Bosanski pašaluk* [Bosna Paşalığı], *Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine*, Djela, knj. XIV, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 10, Sarajevo, 1959. 271 S., v.s.

ler verebilmiştir. Bundan başka kendisi, Makedonya'nın tarihi ve etnik sınırları içinde bulunan bölgeleri ise nazar-ı itibâra almamıştır.

Tabiatıyla Osmanlı hâkimiyetinin ilk devirlerinde Makedonya'nın idârî taksimatı meselesine karşı, gerek Yugoslav, gerekse yabancı tarihçiler ilgi göstermişlerse de, bu konuya ancak kısmen ve gelişi güzel bir şekilde temas etmişlerdir². Bu sebepten, günümüze kadar bu mesele, kat'î ve tatmin edici bir şekilde halledilmemiştir.

Balkanlarda Türklerin ilk hücumlarına maruz kalan memleketler arasında Makedonya da bulunmaktaydı. 26 Eylül 1371 tarihinde vuku bulan Sırp Sındığı savaşı, Makedonya'nın kaderini tâyin etmişti. Bu savaşta, Çar Duşan'ın ölümünden sonra Makedonya'da en güçlü olan Despot Ugleşa ve Kıral Vukaşin, hem canlarını hem de ordularını kaybetmişlerdi. Bu suretle Makedonya, siyasî bakımdan parçalanmış ve savunması zayıflamış olan dahili kısımların Osmanlılar tarafından fetholunması için yollar açılmış bulunuyordu. Sırp Sındığı savaşından yirmibeş yıl kadar sonra, Sultanın vasalları olan Kıral Marko ve Konstantin Deyanoviç'in Rovin savaşında vuku bulan ölümlerinden kısa bir süre sonra hemen hemen bütün Makedonya Osmanlı hâkimiyetine kat'î surette dâhil olmuştu. 1371 Sırp Sındığı savaşından sonra, en geç ise 1385 yılında, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa cihetinde ilk büyük idarî ve siyasî bir ünitesi olarak, Rumeli Beylerbeyliği veya Eyâleti (daha sonraları Vilâyeti) kurulmuştu³. Bu Eyalette, zaptolunan bütün Makedonya bölgeleri de tedricen ilhak edilmişti. Beylerbeyi tarafından idare olunan Rumeli Eyaleti'nin merkezi, ilk devirlerde Edirne'de, 1453

2 Bk.: Duşanka Šopova, *Koga Skopje bilo centar na sandzak vo periodot od padjanjeto pod turska vlast do krajot na XVI vek* [Üsküb'ün Türk hâkimiyeti altına geçmesinden başlayarak XVI. yüzyılın sonuna kadar geçen devre içinde ne vakit sancak merkezi olmuştu?], *Glasnik na Institutot za nacionalna istorija*, Yıl I, Sayı 1, Üsküp, 1957, s. 89-98; Dr. Aleksandar Stojanovski, *Dali postoel Bitolskiot sandzak ve prvite vekovi od turskata vlast vo Makedonija* [Makedonya'da Türk hâkimiyetinin ilk yüzyıllarında Manastır sancağı mevcut muydu?], *Glasnik na Institutot za nacionalna istorija*, Yıl IX, Sayı 2, Üsküp, 1965, s. 119-122; *Istorija na makedonskiot narod, Kniga prva* [Makedon milleti tarihi, 1. ktb], Üsküp, 1969, s. 233-235; M. Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyâleti, livâları, şehir ve kasabaları*, *Belleten*, Cilt XX, Sayı 78, Ankara, 1956, s. 247-294. [Bu yazımın Hazım Şabanoviç tarafından Sırpça-Hırvatçaya yapılan tercümesi için bk.: *Afalet Rumelija* (Popis sandžaka i gradova na početku vladavine Sulejmana Veličnstvenog), *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVI-XVII/1966-67, Sarajevo, 1970, s. 307-342].

3 Hazım Şabanoviç, *Bosanski pašaluk*, s. 24.

yılında vuku bulan İstanbul'un fethinden sonra Filibe'de, nihayet XVI. yüzyıldan başlayarak son zamanlara kadar ise Sofya'da bulunuyordu.

Rumeli Eyaleti ise, mîrliva veya sancakbeyleri tarafından yönetilen ve daha küçük mülkî, siyâsî ve askerî bir ünite olan sançak veya livâ-lardan müteşekkildi. Balkanlarda, zaptolunan toprakların çoğalmasına muvazi olarak sancakların da sayısı artmıştı. Rumeli Eyaleti'nin sınırları zamanla hayli genişlemiş olduğundan, birçok sancağın bir merkezden idare edilmesi de güçleşmiş ve bu sebepten yeni eyaletler kurulmuştu⁴. Bununla birlikte, Makedonya'da bu hususta herhangi bir değişiklik meydana gelmemiş ve bütün bölgeler daima Rumeli Eyaleti'nin sınırları dahilinde kalmıştı. Ancak, Makedonya'da kurulan sancakların sayı ve sınırlarında zaman zaman değişiklikler olmuştur.

Sancaklar ise en küçük idarî ve mülkî bir ünite olan vilâyet ve nâhiyelerden müteşekkildi. Vilâyet sistemi, yeni zaptolunan bölgelerde muvakkaten tatbik olunmaktaydı. Fakat durumun normâlleşmesinden sonra, vilâyet yerine nâhiye kurulurdu⁵. Nâhiye, Osmanlı idâresi öncesi Balkanlar'da tatbik edilmiş olan «jupa» sistemine tekabül ediyordu. Ancak, değişen şartların neticesinde her bir jupa idarî bakımdan nâhiyeye tahvil edilmemişti. Meselâ, ortaçağda birer jupa, Osmanlı fethinden sonra ise birer nâhiye olan Gornyi ve Donyi Polog, daha sonraki bir devirde idarî bir ünite olarak Kalkandelen (Tetovo)⁶ nahiyesine ilhak edilmişti. Buna benzer bir çok misâl zikretmek mümkündür.

Bu nevi idarî ve mülkî taksimata muvazi olarak bütün bölgeler, kadılıklara da bölünmüştü. Kadılık, Osmanlı adâletinin mümessili olan bir kadının yetkisinin şâmil olduğu bölgeyi teşkil ediyordu. Esasta ise kadılık, adlî bir ünite olduğu hâlde kadılar, geniş ve çok defa idarî yetkilere de sâhip idiler. Bu sebepten kadılıklar, müslümanların ikamet ettikleri bütün bölgelerde normal birer idarî ünite olarak kurulmuştu. Bir kadılığın büyüklüğü, muayyen bir bölgedeki müslüman ahalinin

4 A.e., s. 24; A.m., *Upravna podjela jugoslovenskih zemalja...*, s. 173.

5 H. Šabanović, *O organizaciji turske uprave u Srbiji u XV i XVI veku* [XV. ve XVI. yüzyıllarda Sırbistan'da Türk idaresinin organizasyonu hakkında], *Istoriski glasnik*, Sayı 3-4, 1955, s. 60.

6 A. Stojanovski, *Nekolku novi podatoci za gradot Tetovo od XV i XVI vek* [XV. ve XVI. yüzyıllarda Kalkandelen şehrine âit bâzı yeni bilgiler], *Istorija, Spisanie na Sojuzot na istoriškite društva na SR Makedonija*, Yıl III, Sayı 2, Üsküp, 1967, s. 93; Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bk.: Dr. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, s. 110.

sayısı ile orantılıydı⁷. Makedonya'daki durum nazarı itibara alınacak olursa, burada kurulan kadılıklar zamanla epeyi önemli birer idarî ve adlî ünite olmuştu. Başlangıçta müslüman ahâlinin sayısı Makedonya'da az olduğundan dolayı bir kadılığın yetkileri birkaç nahiyeye, daha sonraki devirlerde ise yalnız bir nahiyeye şâmil olmuştu. Hattâ ilk devirlerde, müstakil nahiyelerin bulunmadığı bölgelerde yeni kadılıkların kurulduğu vakidir. Bu suretle, Makedonya'da zamanla birçok kadılık kurulmuştu. Her şeyden önce, bu prosesin esasını, Türk unsurunun Anadolu'dan bu bölgelere iskân edilmesinin artması ve yerli halkın ihtida etmesi teşkil ediyordu. Müslüman ahâlisinin bazı bölgelerde terküz etmesi sonucu, ortaçağdaki küçük jupaların yüzölçümüne epeyi tekâbül eden ve meskûn yerlerin sayısı otuzdan fazla olmayan kadılıkların kurulmuş olması ancak bu suretle izah edilebilir. Bundan başka, bazı nahiyelerin zamanla kadılıklara tahvil edildikleri de görülmektedir. Bu suretle, idarî ve mülkî taksimatta kabûl edilen ortaçağ geleceğinden tedricen vaz geçilmişti. Yeni şehirlerin kurulması veya eskişehirlerin gelişmesi neticesinde yeni nahiyeler kurulmuş ve âdet gereğince bu yeni ünitelere şehir veya kasaba adları verilmişti. İdarî ve adlî ünitelerinin taksimat sisteminde vuku bulan bütün değişiklikler, bu taksimatın her bir gelişmesini ayrıntılı olarak tâkip etmeyi güçleştirmekte hattâ çok defa mümkün kılmamaktadır. Makedonya'da, normâl ve genellikle devamlı olan idarî taksimattan önce, sınır bölgelerinde fetholunan yerlerde bariz bir şekilde askerî ve muvakkat karakter taşıyan uçbeylikleri kurulup, uçbeyleri veya uç voyvodaları tarafından yönetilirdi. Balkanlarda ilk uçbeyliği, Selânik civarında bulunan ve güney Makedonya'nın büyük bir kısmını içine alan bölgede kurulmuş ve meşhur Osmanlı kumandanı Evrenos Bey tarafından idare olunmuştu⁸. Bir süre sonra, Üsküb'ün zaptedilmesiyle (6 Ocak 1392 tarihinde veya biraz daha önceleri)⁹ bu şehirde yeni bir uçbeyliğin merkezi kurulmuştu. Bu bölgenin ilk uçbeyi, Üsküp Fâtihî Paşayığit Bey (1414 yılına kadar)

7 Dr. Hazim Šabanović, *Turski izvori za istoriju Beograda, knj. I, sv. 1. Katastarski popisi Beograda i okoline, 1476-1566* [Belgrad tarihine ait Türk kaynakları, I. Ktb., 1. C. Belgrad ve civarına ait tahrir defterleri, 1476-1566], Belgrad 1964. 618 S.

8 *Istorija na makedonskiot narod*, Kniga prva, s. 233; Gliša Elezović, *Turski spomenici*, knj. I, sv. 1 [Türk belgeleri, I. Ktb., 1. C] Belgrad, 1940, s. 7-13.

9 Dr. Dušana Bojanić — Lukač, *Kako Turcite go prezele Skopje 1391* [1391 yılında Türkler Üsküb'ü ne şekilde zaptettiler], Muzej na grad Skopje, Zbornik, II-III, Üsküp, 1965/6, s. 15-18.

olmuştu. İlk iki halefi ise İshak Bey (1414-1439) ve oğlu İsa Bey (1439-1463) idiler¹⁰.

Türk hâkimiyetinin başlangıcından XVII. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'daki normal idarî taksimat sistemine gelince, bu bölge ilk zamanlarda Paşa (veya Edirne), Köstendil ve Ohri sancaklarına tâbiydi¹¹. Kısa bir süre sonra Selânik ve Üsküp sancakları da kurulmuştu. Makedonya'nın güneyinde bulunan küçük bir bölge ise Yanya sancağına dahildi. Kısa bir süre için Florina (Lerin) sancağı da kurulmuştu. Adı geçen sancaklar arasında yalnız Selânik ve Florina sancaklarının kapsadıkları bölgelerin tümü, Makedonya topraklarında bulunuyordu. Diğer sancaklar ise civar bölgelerin bir kısmını sınırları içine almaktaydı¹².

10 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, s. 25; *Istorija na makedonskiot narod, Kniga prva*, s. 233.

11 Bu inceleme için birinci plânda XV. ve XVI. yüzyıllarına âit tahrir defterlerinden faydalandık. XVII. yüzyıla âit olan bâzı tahrir defterleri de gözden geçirilmiştir. Bu defterleri metinde ikide birde zikretmek yerine burada haklarında gereken bilginin verilmesini daha uygun bulduk:

I. İSTANBUL BAŞBAKANLIK ARŞİVİ: Maliyeden Müdevver, 508 (1466/67), *Tapu Defteri*, 4 (1470 yılı civarı), *Tapu Defteri*, 7 (1478/79), *Tapu Defteri*, 3 (Fâtih Sultan Mehmed zamanına âit, 1451-1481), *Tapu Defteri*, 170 (1519), Maliyeden Müdevver, 48 (1519), *Tapu Defteri*, 141 (1526/27), *Tapu Defteri*, 403 (1430/31), *Tapu Defteri*, 167 (1530/31), *Tapu Defteri*, 424 (1530/31), Maliyeden Müdevver, 4855 (1683).

II. İSTANBUL TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ: *Tapu Defteri*, 544 (1532-34).

III. İSTANBUL BELEDİYE KÜTÜPHANESİ, M. CEVDET YAZMALARI: B. 21 (1651/52).

IV. ANKARA TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: *Tapu Defteri*, 190 (1567/68), *Tapu Defteri*, 194 (1569/70), *Tapu Defteri*, 85 (1570/71), *Tapu Defteri*, 90 (1570/71), *Tapu Defteri*, 25 (1582), *Tapu Defteri*, 358 (1666/67) ve diğerleri.

V. SOFYA, NARODNA BİBLİOTEKA, ORİENTALSİKİ OTDEL: Serez, Okr. upr. b.d., I Naselenie (XVI. yüzyılın başlangıcı); Carigrad, Vel. Vezir (1591); Mk 25/11 (XVI. yüzyılın sonu); OAK 93/30, Inv. No. 3 / 1962 (1645/46); OAK 214/6 (1654); CG 32/25 (1661/62); Bl. 2/1 (6068) (1664/65) ve diğerleri.

12 Bu suretle, Yugoslav topraklarında kurulan sancakların «sınırlarının başka bir komşu memleketin topraklarına geçmediğini» iddia eden Adem Handzić'in haksız olduğu anlaşılmaktadır (*Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku, Godištna Društva istoričara BiH, Yıl XVIII, Sarajevo, 1970, s. 145*).

PAŞA SANCAĞI

Edirne sancağı veya Paşa livası, Balkanlar'da Osmanlı fütuhâtının daha ilk devirlerinde kurulan en eski Rumeli sancaklarından biriydi. Daima paşa rütbesine sahip olan Rumeli beylerbeyi tarafından idâre olduğundan dolayı bu sancağın diğer bir adı, Paşa veya nâdiren Rumeli Mirmiranı Livası (Sancağı) idi¹³. Zamanla gelişen bu sancak, Rumeli Beylerbeyliği'nde en büyük sancak haline gelmişti. Bundan dolayı bu sancak, daha XVI. yüzyılın başlangıcında Sağ-Kol ve Sol-Kol olmak üzere bir taksime tâbi tutulmuştur¹⁴.

Makedonya'nın en büyük kısmı, Paşa sancağının sınırları içinde bulunmaktaydı. Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın hüküm sürdüğü ilk devirde yapılan tahrirlere göre Paşa sancağı'na, aynı adı taşıyan kadılık ve nâhiyelerin merkezleri bulunan şu şehirler tâbiydi: *Drama*, *Zihna*, *Nevrokop* (Kato Nevrokopion, bugün Goce Delçev), *Demir Hisar* (Timurhisar, Sidhirokastron), *Avret Hisar* (Ginekokastron), *Serez* (Siros, Sırpça: Ser, bugünkü adı: Serrai), *Selânik*, *Yenice-i Vardar* (Yenica, Jianitsa), *Siderekapsi* (Siderokapsa), *Karaferye* (Kara feriyeye, Veriya, Ber, bugün: Beroia), *Serfice* (Srbica, bugün: Serbia), *Hrupişte*, *Kesriye* (Kastoria, Sırpça: Kostur), *Bihlište* (Biglišta, Bilisht), *Üsküp* (Skopje), *Kalkandelen* (Tetovo), *Kırçova* (Kiçevo), *Köprülü* (Titov Veles), *Pirlepe* (Prilep), ve *Manastır* (Bitola). Bununla birlikte, bu nevi taksimatın, Kanunî'nin saltanat sürmüş olduğu devirden önce de yürürlükte bulunduğu muhakkaktır. Bu durumun daha sonraki devirlerde de muhâfaza olunmasıyla beraber, bâzı değişiklikler de arasında vuku bulmuştur.

Adı geçen idarî ve adlî ünitelerin dâhilinde, vilâyet veya nâhiye adını taşıyan küçük bölgeler de mevcuttu. Genel olarak bu bölgeler, özellikle Türk hâkimiyetinin ilk devirlerinde, idarî bakımdan nâhiye olmayıp şehir merkezlerinden de yoksundu. Aslında bu bölgeleri, ortaçağdan kalan jupalar teşkil ediyordu. Bâzen bu nevi nâhiyelerin bölgeleri, komşu olan iki veya daha fazla idarî ve adlî ünitelere dahildi.

13 İstanbul, *Tapu Defteri*, 167, 181; Sofya, OAK, 214/5, 58; D. Sopova, *Koga Skopje bilo centar na sandžakot...*, s. 95-96.

14 *Tapu Defteri*, 167, 1; Krş.: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, s. 24. Bu eserde, bu nevi taksimatın XVII. yüzyılda yapıldığı zühulen yazılmaktadır.

Drama, Zihna ve Akdeniz sahili bölgelerinde *Pravišta* ve *Keşişlik*¹⁵ nâhiyeleri mevcuttu. XVIII. yüzyılın ortasında ise Pravišta kasabası, aynı adı taşıyan kadılığın merkezi olmuştu¹⁶. Kanunî Sultan Süleyman devrinde Drama kadılığına tâbi olan *Kavala*'nın daha 1573 yılında müstakil bir kadılık olarak kaydi tarihî belgelerde geçmektedir¹⁷. İlk devirlerde Kavala kadılığına tâbi olan ve Kavala şehrinin kuzey batısında Bereketlü Gölü'nün kıyısında bulunan *Bereketlü* adındaki meskûn bir yer de, büyük bir ihtimâle göre, daha XVI. yüzyılın sonlarına doğru müstakil bir kadılığın merkezi olmuştu¹⁸. Nevrokop'un doğusunda ise yeni devirde *Çeçka* adını taşıyan *Stanopolye* nâhiyesi bulunmaktaydı.

1530 yılı civarında *Melnik* nâhiyesi, Köstendil sancağındaki Demir Hisar kadılığına muvakkaten tâbiydi. XVII. yüzyılın ortalarında ise Melnik, Köstendil sancağında müstakil bir kadılığın merkezi olmuştu. Daha önceleri Köstendil sancağında bulunan *Razlog* kadılığı da en geç aynı devirde Paşa sancağına ilhak edilmiş ve bu livaya XVII. yüzyılın sonuna kadar tâbi olmuştu. Tarihî kaynaklarda, Serez veya Aşağı (Zîr-i) Cuma bölgesinde *Ostrova* nâhiyesinin adı geçmektedir. Serez kadılığına tâbi olan ve Serez şehrinin güneyindeki bölgeyi kapsayan *Yejevo* kadılığı bulunmaktaydı. Bu nâhiye adını, ortaçağda meşhur bir yer olan Yejevo'dan almıştı¹⁹. Fakat Osmanlı devrinde Yejevo, eski önemini kaybet-

15 Keşişlik nâhiyesi, Zihna kadılığına tâbiydi (Maliyeden Müdevver, 7, 36). Hacı Kalfa, bu nâhiyeyi zikretmemiştir. Ancak, bu nâhiyede bulunan Orfano (Orfan)'nun merkez olduğunu kaydetmiştir (St. Novaković, *Hadži-Kalfa ili Čatib-Čelebija, Turski geogra XVIII veka o Balkanskom Poluostrvu*, SKA, Spomenik, XVIII, Belgrad 1892, s. 33).

16 H. Šabanović, *Jedan popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdullah Hurremovića [Avrupa Türkiye'sinde bulunan kadılıkların Mostarlı Abdullah Hurremović tarafından yapılan tahriri]*, Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, Yıl LIV, 1942, Sarajevo 1943, s. 307-356; St. Novaković, *Hadži-Kalfa*, s. 33-34.

17 Vsevolod Nikolaev, *Harakterit na minnite predpriyatija i režimit na rudarskija trud v našite zemi prez XVI, XVII i XVIII v. [XVI, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bölgelerimizde maden işletmeciliğinin karakteri ve madencilik emeği ile ilgili rejim]*, Sofya 1954, s. 85.

18 Aleksandar Matkovski i Poliksena Angelakova, *Opis na patuvanjeteto na venecijanskiot pratenik Lorenzo Bernardo niz Makedonija vo 1591* [Venedik Elçisi Lorenzo Bernardo'nun 1591 yılında vaki Makedonya seyahati tavsifi], Glasnik na INI, Yıl XV, Sayı 1, Üsküp, 1971, s. 221; St. Novaković, *Hadži-Kalfa*, s. 33.

19 Georgije Ostrogorski, *Serska oblast posle Dušanove smrti* [Duşan'ın ölümünden sonra Serez bölgesi], Belgrad 1965, s. 52. Franz Babinger ise bu yerin, yanlışlıkla Selânik şehrinin güney doğusunda bulunduğunu belirtmiştir (*Mehmed Osvajač i njegovo doba*, Novi Sad, 1968, s. 61).

mişti. XVII. yüzyılın ortalarına doğru Serez'in batısında bulunan Kruşa Dağı ve Galik suyunun membaı bölgelerinde, *Karadağ* adında bir nâhiyenin de kurulduğu bilinmektedir²⁰.

Selânik bölgesinde, *Vardar*, *Bogdanos*, *Hortaç*, *Kalamariya* ve *Langaza* adındaki küçük nâhiyeler kurulmuştu. *Vardar* nâhiyesinin, *Vardar* nehrinin güney kısmında bulunduğundan dolayı bu adla isimlendirildiğini kuvvetle tahmin ediyoruz. *Bogdanos* nâhiyesinin adına gelince, bugün dahi şahsiyeti hakkında tarih ilminde ihtilâf hüküm süren ortaçağ derebeyi *Bogdan*'dan aldığı zannediyoruz. Bununla birlikte kendisinin, Serez ve Selânik arasında bulunan bölgeye hâkim olduğuna büyük bir ihtimâl verebiliriz. Çünkü bu bölge, tamamen *Bogdanos* nâhiyesine tekabül etmekteydi²¹. Selânik'in kuzey doğusunda bulunan *Langaza* (*Lagadina*) adındaki meskûn yer ve gölden adını alan *Langaza* nâhiyesi de, *Bogdanos* nâhiyesinin teşkil ettiği geniş bir bölge bütünlüğüne dâhildi. *Langaza*'nın güneyinde, *Hortaç* adını taşıyan nâhiye, dağ ve meskûn bir yer bulunmaktaydı. Bu nâhiyenin güneyinde, Selânik körfezi etrafında, *Bogdanos* nâhiyesi gibi kısmen Selânik kısmen ise *Sidrekapsi* kadılıklarına tâbi olan *Kalamariya* nâhiyesi mevcuttu²².

Vodene (*Voden*) nâhiyesi, *Yenice-i Vardar* kadılığına tâbiydi. Daha sonraki bir devirde ise *Vodene*, müstakil bir kadılığın merkezi olmuştu. *Vodene*'nin kuzey doğusunda *Meglen* (*Yunanca Enotiya*) vadisinde, keza *Yenice-i Vardar* kadılığına tâbi olan *Oliver* nâhiyesi mevcuttu. Daha sonraki bir devirde, büyük bir ihtimâlle göre ise XVII. yüzyılda, bu nâhiyenin adı ortadan kalkmıştı. Kanaatimize göre bu nâhiyenin de adı, *Çar Duşan*'ın devletinde epeyi tanınmış bir derebeyi olan *Yovan Oliver*'le ilgisi vardır.

Karaferiye (*Ber*) kadılığına ise, *Kitros*'da merkezi bulunan ve tuzlaları ile meşhur olan *Kitros* (*Çitros*) nâhiyesi tâbiydi.

Lerin ve *Vodene* bölgelerinde *Molska* ve *Gugova* nâhiyeleri bulunup, idarî ve adlî bakımdan *Lerin*'e tâbi idiler. *Molska* nâhiyesi, şüphesiz, *Moliskos* adını taşıyan tema (*Bizans* devrinde askerî-idarî bir bölgeye verilen ad) ve piskoposluğa tekâbül ediyordu. Bu sebepten, bu

20 Krş.: Vasil Kınčov, *Orohidrografija na Makedonija*, Plovdiv, 1911, s. 121.

21 *Pituvan'e po dolinite na Struma, Mesta i Bregalnica*, Sbornik na narodni umotvore-nija, nauka i knižnina, kn. X, Sofya 1894, s. 433.

22 *Halkidikya Yarımadasının doğu sahillerinde bulunan Sidrekapsi*, bu devirde önemli bir maden merkeziydi (*Vsevolod Nikolaev*, a.e., s. 5, 13; *G. Ostrogorski*, a.e., s. 47, 69-75, 77-79).

iki nâhiyenin kapsadıkları bölgeleri kat'î olarak tespit etmek mümkündür²³. Molska nâhiyesi, Ostrova Gölünün batısında ve Rudnik Gölünün etrafında bulunmaktaydı. Daha sonraki bir devirde ise, Rudnik adında bir nâhiye kurulmuştu. Molska'dan daha büyük bir nâhiye olan Gugova'nın büyük bir kısmı, Ostrova Gölü'nün karşı yakasını, yani doğu cihetini kapsamaktaydı. Bu nâhiye adını, Ostrova Gölü'nün kuzey doğu kıyısının yakınlarında bulunan Gugova isimindeki meskûn bir yerden almıştı. Fakat, civarda bulunan *Ostrova*, zamanla önem kazanmış ve XVI. yüzyılın sonlarına doğru kasaba haline gelerek Ostrova nâhiye ve kadılığın merkezi olmuş²⁴, ayrıca, Molska ve Gugova nâhiyelerinin büyük bir kısmını da sınırları içine almıştı. XVI. yüzyılda Florina (Lerin) kadılığına tâbi olan *Şişan* nâhiyesi, Kaylar'ın güney batısında bulunan ve adını, eski bir yer ve piskoposluk merkezi olan Sisanion'dan almıştı²⁵. Ostrova Gölü'nün güneyinde bulunan geniş bir bölgede, daha XVII. yüzyılın ilk yarısında *Sarı Göl*²⁶, *Nâseliç* (Naselica, Lapsista, Lapçışta), *Cuma Pazarı*²⁷, ve *Eğri Bucak*²⁸ adında yeni kadılıklar kurulmuştu. Bu

23 Bu nâhiyenin adı ve mevkii, bir ortaçağ kasabası olduğu tahmin edilen Molska'nın yerini tespit etmek için fevkalâde bir önemi hâiz olabilir (Ivan Snegarov, *Istorija na ohridskata arhiepiskopiija-patriaršija ot padaneto i pod turcite do nejnoto uništovanje* (1394-1767 g.), Sofya, 1932, s. 181; *Istorija na makedonskiot narod, Kniga prva*, s. 200). Snegarov, Molska'nın Katraniça köyü ile aynı olduğunu tahmin etmektedir. Ancak, elimizde mevcut olan belgelere göre Katraniça köyü, komşu olan Gugova nâhiyesine bağlıydı. Büyük bir ihtimâle göre, Molska nâhiyesine tâbi olan Emboriya (Embore) köyünün, Molska kasabası ile bir ilgisi olabilir (T. Tomoski, *Apelativi na našite srednovekovni gradovi*, *Istorija*, Yıl I, Sayı 2, s. 55).

24 A. Matkovski i P. Angelakova, a.e., s. 216.

25 Krş.: S. I. Verkovič, *Topografičesko-étnografičeskij očerk Makedonii* [Makedonya'nın topografik ve etnografik etüdü], S. — Peterburg, 1889, s. 169-170; I. Snegarov, a.e., s. 179-180; Jordan Zaimov, *Zaselvane na bulgarskite slavjani na Balkanskiya Poluostrov. Proučvane na žitelskite imena v bulgarskata toponimija* [Bulgar Slavların Balkan Yarımadasına yerleşmeleri. Halk adlarının Bulgar toponymie'sinde incelenmesi], Sofya, 1967, s. 169, 184.

26 A. Matkovski i P. Angelakova, a.e., s. 216; *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, Serija prva. I.* [Makedon milletinin tarihine âit Türk belgeleri. Birinci seri. I. c.]. Üsküp, 1963, s. 31; S. I. Verkovič, a.e., s. 37; St. Novaković, Hadzi-Kalfa, s. 48.

27 *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod*, Serija prva, I, s. 31; S. I. Verkovič, a.e. s. 162.

28 *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod*, Serija prva, I, s. 31; S. I. Verkovič, a.e., s. 156. Serfiçe'nin kuzey doğusunda Velvedo adındaki palanka bulunmak-

kadılıkların civarında bulunan Hurpište kasabası, aynı adı taşıyan nâhiye ve kadılığın merkeziydi. XVI. yüzyıla ait tarihî belgelerde, bu nâhiyenin veya bir kısmının adı *Aştin* vilâyeti veya nâhiyesi olarak geçmektedir. Bu nâhiye adını, daha önceleri bu bölgede hüküm süren büyük Arnavut derebeyi Aştin'den aldığı açıkça anlaşılmaktadır²⁹. Bihlište (Biglišta) kadılığının diğer bir adı da *V(o)lkaşin* idi. Bir ihtimâle göre bu nâhiyenin adı ile Makedonya'nın tanınmış hükümdarı Volkaşin arasında bir ilgi mevcuttur. Nihayet, *Prespa* nâhiyesi, Florina'nın (Lerin) kuzeyinde ve Prespa Gölü bölgesinde kurulmuştu. Bu nâhiye, XVI. yüzyılın ilk ve XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait bâzı belgelerde Paşa sancağına tâbi olarak kaydedilmiştir. Fakat genellikle bu nâhiye, Ohri sancağının sınırları içinde bulunmaktaydı³⁰. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise Prespa, tarihî belgelerde kadılık olarak kaydedilmiştir.

Manastır (Bitola) kadılığı, aynı adı taşıyan nâhiyeden başka, Karasu (Crna reka) kaynakları civarında bulunan *Demir Hisar* nâhiyesiyle *Morihova* nâhiyesinin bir kısmından müteşekkildi. Morihova nâhiyesinin büyük bir kısmı ise, komşu Pirlepe kadılığının sınırları içinde bulunmaktaydı.

Paşa sancağının kuzeyinde bulunan Kalkandelen (Tetovo) ve Üsküp (Skopye) kadılıklarına bâzı küçük nâhiyeler tâbiydi. Ortaçağda Kalkandelen bölgesi, *Gornyi i Donyi Polog* adını taşıyan jupalardan müteşekkildi. Osmanlı belgelerinde de bu iki bölge, Kalkandelen kadılığı ve nâhiyesinde ayrı birer idarî ünite yani nâhiye olarak zikrolunmaktadır³¹. Üsküp şehri ise, Üsküp nâhiyesinden başka güney sınırları Makedonya topraklarında bulunan Kačanik nâhiyesinin de idarî ve adlî merkeziydi. Birçok nâhiyeler gibi Kačanik nâhiyesi de zamanla müstakil bir kadılık olmuştur³².

tadır. Verkovič'in eserinde bu palanka, Çarşamba veya Velvendo kadılığının merkezi olarak belirtilmiştir. Bu kadılığın ise en yeni bir devirde kurulduğu muhakkaktır (a.e., s. 188-189).

29 Halil İnalçık, *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*, I. Ankara, 1954, s. 148; Krş.: M. Tayyib Gökbilgin, a.e., s. 262, d. notu 41.

30 Bu devirde Resne havalisinde ve Prespa Gölü'nün kuzey sahillerindeki bölgede Yukarı (Gornya) Prespa ve aynı Gölün güney sahilindeki bölgede Aşağı (Donya) Prespa adında iki nâhiyenin mevcut olduğunu da nazarıtibara almak gerekir (Bk.: *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, Serija Prva, III*, Üsküp, 1969, s. 52.

31 Aleksandar Stojanovski, *Nekolku novi podatoci za gradot Tetovo...*, s. 93.

32 St. Novaković, *Hadzi-Kalfa*, s. 46; Evliya Çelebi, *Putopis, Odlomci o jugoslovenskim zeml jama*. Preveo, uvod i komentari napisao Hazim Šabanović [Evliya Çelebi, Seyahat-

Paşa sancağı hakkında şimdiye kadar vermiş olduğumuz izahattan anlaşıldığına göre bu livaya, Makedonya'nın hemen hemen bütün güneyi ve kuzeyde bulunan büyük bir kısmı tâbiydi. Fakat daha XVI. yüzyılda Makedonya'nın idarî ve mülkî taksimatında meydana gelen önemli değişiklikler sonucunda Paşa sancağının sınırları oldukça daralmıştı. Selânik ve Üsküp sancaklarının kurulabilmesi için, Paşa sancağından birçok idarî ve mülkî üniteler ifraz edilmiştir.

KÖSTENDİL SANCAĞI

Paşa livasından sonra Köstendil sancağı, Makedonya'nın büyük bir kısmını kapsamaktaydı. Bu sancağın kuruluş tarihi bugün dahi kat'î olarak bilinmemekle beraber, Konstantin Deyanoviç'in 1395 yılında vuku bulan savaşta maktul düşmesinden kısa bir süre sonra meydana geldiği tahmin edilmektedir³³. Bilindiği üzere bu büyük derebeyi, merkezi Velbuğ'da bulunan bölgeye hâkimdi. Bu bölgede Konstantin, Sultanın vasali sıfatıyla bir süre daha hüküm sürmüştü de, I. Bayezit (1389 - 1402)'in ordusu ile beraber Eflâk Voyvodası Yovan Mirçe'ye karşı sürdürülen savaşta maktul düşmüştü. Köstendil sancağı, daha önce Konstantin'in hüküm sürdüğü bölgede ve aynı merkezde kurulmuştu. Hattâ Velbuğ adını taşıyan bu merkez, Konstantin'e izafeten Köstendil'e tahvil olunmuştur³⁴. Bu sebepten Köstendil sancağı, Balkanların bu kısmında Osmanlı hâkimiyetinin doğrudan doğruya kurulduğu bir zamanda veya kısa bir süre sonra teşekkül etmiştir.

Köstendil sancağının sınırları içinde kuzey doğu Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan'ın komşu bölgeleri bulunmaktaydı. XVI. yüzyılın

nâme., Yugoslav ülkelerine ait bölümler. Çeviren, girişi yazan ve şerheden: Hazım Şabanoviç]. Sarajevo, 1967, s. 278. Bir meskûn yer olarak Kačanik daha 1455 yılında yapılmış olan tahrirde zikrolunmaktadır. Bk.: Hazım Şabanoviç, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine* [Hicrî 859 tarihli suret-i defter-i mücmel-i vilâyet-i Yeleç ve İzveçan ve Hodidide ve Seniça ve Ras ve Üsküp ve Kalkandelen ma'a tevabi'ihâ], Sarjevo 1964, s. 19. Bu sebepten, Kačanik'in kurucusu olarak Koca Sinan Paşa'yı kabul etmek mümkün değildir (Hasan Kaleşi i Mehmed Mehmedovski, *Tri vakufnami na Kačanikli Mehmed-paša*, Üsküp, 1958, s. 8).

33 Konstantin Jireček, *Istoriija Srba, Prva knjiga do 1537 godine* (politička istorija). Belgrad, 1952, s. 332; H. Şabanoviç, *Upravna podjela Jugoslovenskih zemalja...*, s. 175-176.

34 J. Ivanov, *Severna Makedonija* [Kuzey Makedonya], Sofya, 1906, s. 143; K. Jireček a. e., s. 316.

ilk yarısında Makedonya topraklarında bulunan *Kratova*, *Iştip* (Ştip) ve *Ustrumca* (Strumica) kadılıkları, Köstendil sancağına tâbiydiler. Bundan başka, Eğri Palanka (Bayram Paşa Palankası, Eğri Dere, Kriva Palanka) civarında bulunan küçük bir bölge ve *Piyaneç* nâhiyesi, Ilıca (Köstendil) kadılığına dahildi³⁵. Iştip kadılığının sınırları içinde ise, aynı adı taşıyan nâhiyeden başka, *Koçana* (Koçani), *Nogoriç* (Nagoriçane) ve *Slavišta* nâhiyeleri bulunmaktaydı. Ustrumca kadılığı ise, *Ustrumca*, *Petriç*, *Doyran* (veya Doyran Gölü), *Tikveş*³⁶, *Boymiya*³⁷, *Maleşeva*, *Konça*³⁸ ve *Menlik* (Melnik) nâhiyelerinden müteşekkildi. Fakat, Köstendil sancağının Makedonya kısmında bulunan kadılıkların sayısı zamanla artmıştı. Genellikle bu proses, eski nâhiyelerin kadılıklara tahvil edilmesiyle vuku bulmuştu. Bu suretle, XVII. yüzyılda, adı geçen kadılıklardan başka, *Tikveş*, *Boymiya* yerine *Valandova*³⁹, *Doyran*, *Petriç*, *Menlik*, *Nogoriç* yerine *Kumanova*⁴⁰, *Razlog*, *Radovişte* ve *Eğri Dere*

35 Ilıca yani Bana'nın adı için bk.: J.I. Vanov, *Severna Makedonija*, s. 143-144; K. Jireček, a.e., s. 316.

36 Hazım Şabanoviç'in iddia ettiğine göre Tikveş ve Kavadar (bugünkü Kavadarçı) aynı yer değildir (Evlıya Çelebi, *Putopis*, s. 570, t. notu 30). Daha XVI. yüzyılın ilk yarısında, Tikveş nahiyesinin merkezi olan Tikveş köyünden başka, Kavadarçı köyü de mevcuttu. Bu devirde yapılan bir tahrirde, Kavadarçı köyünün diğer bir adı da Vataş idi. Bununla birlikte, aynı tahrirde Vataş köyü de mustakilen kaydedilmiştir (Tapu defteri, 141, 224-225). Çünkü Kavadarçı o devirde Vataş köyünün bir mahallesi idi. Bugün dahi bu iki köy pek yakın bir mesafede bulunmaktadır. Mamaafih, Tikveş Türklerden önce dâhi bir kasaba ve aynı adı taşıyan Jupanın merkezi olarak zikrolunmaktadır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru ise Tikveş dağılmıştır (Vojislav S. Radovanović, *Tikveš i Rafec*, Naselja i poklo stanovništva, knj. 17, Belgrad, 1924, s. 160, 172, 187, 202, 433-434).

37 Daha sonraki bir devirde Valandova kadılığı olan Boymiye nahiyesi, 1570/71 tarihinde yapılan bir tahrirde göre, Demir Kapı'nın güneyindeki Vardar bölgesinde bulunan 25 köyden müteşekkildi (Tapu defteri, 90, 101-117). Gerek Boymiya gerekse Valandova Osmanlı öncesi devreye ait belgelerde dahi zikrolunmaktadır (Stojan Novaković, *Zakonski spomenik srpskih država srednjega veka*, SKA, knj. V, Belgrad, 1912, s. 507 ve 512).

38 1664/65 tarihine ait bir cizye defterine göre, Konça nahiyesinin diğer bir adı da «Şevketlü» idi (Sofya, Orientalski otdel, Bl. 2/1 (6068).

39 Valandova kadılığı 40 köyden müteşekkildi. Halbuki daha önceleri bu bölgede kurulmuş olan Boymiya nâhiyesine 25 köy tâbiydi. Evlıya Çelebi'nin belirttiğine göre bu kadılık, bâzen Tikveş kadılığına ilhak olunmaktaydı (Evlıya Çelebi, *Putopis*, s. 572).

40 Ortaçağda meşhur olan Nagoriçani'den adını alan Nagoriç nâhiyesi XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kumanova nâhiyesi olarak zikredilmektedir. Bu değişiklik, Kumanova'nın kasaba statüsüne yükselmesiyle birlikte bu bölgenin önce iktisadî ve idarî daha sonraları ise adlî merkez olması sonucu meydana gelmiştir. (A. Stojanovski, *Kumanovo - naselba so dalečno minato*, Istorija, Yıl IV, Sayı 1, Üsküp, 1968, s. 101-103). Türklerin,

(Kriva Reka, Kriva Palanka) kadılıkları da kurulmuştu. Bu kadılıklardan herbirinin kuruluş tarihlerini kat'iyetle tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Fakat, istikrarın bâzı kadılıklarda kısa bir süre içinde kurulamadığından dolayı bunların komşu kadılıklara muvakkaten ilhak edildikleri bilinmektedir.

Köstendil sancağında da önemli olmayan bâzı değişiklikler vuku bulmuştu. 1530 yılında yapılan tahrire göre Menlik nâhiyesi bu tarihte Paşa sancağında bulunan Demir Hisar kadılığına tâbiydi. Büyük bir ihtimâle göre bu durum uzun süre devam etmemişti. Çünkü 1526 ve 1532-1533 tarihlerinde yapılan tahrirlerde, Menlik nâhiyesinin, Köstendil sancağındaki Ustrumca kadılığının sınırları dahilinde bulunduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, XVII. yüzyılın ortalarında Menlik, müstakil bir kadılık olarak Paşa sancağına tâbiydi. Fakat aynı yüzyılın sonlarında Menlik kadılığı, Köstendil sancağına ilhak edilmişti. En geç XVII. yüzyılın ortasında Razlog kadılığı da Paşa sancağının sınırları içine alınmıştı. Evliya Çelebi'nin kaydettiğine göre Kumanova 1660 yılında Köstendil sancağında değil, Üsküp sancağının sınırları içinde bulunmaktaydı⁴¹. Köstendil sancağına tâbi olan bâzı idarî ve adli üniteler, başka sancaklara ilhak edildikleri gibi komşu sancaklardan bâzı ünitelerin zaman zaman bu sancağın kapsamına girmişti. Üsküp sancağı bölümünde de görüleceği üzere Köprülü kadılığı XVII. yüzyılın ortasında Üsküb'e muvakkaten tâbiydi⁴². 1683 yılına ait bir tahrire göre Maleşeva nâhiyesi Radovişte kadılığına, Evliya Çelebiye göre Koçana kasabası (ve nâhiyesi) Kratova kadılığına tâbiydiler⁴³. Şimdiye kadar yapmış olduğumuz incelemelere göre Köstendil sancağının kapsamına giren Makedonya topraklarında başka önemli değişiklikler vuku bulmamıştır.

Kumanova'yı Jegligova adı ile de isimlendirdiklerine dair ortaya atılan iddianın kabul edilmesi için tarihî kaynaklarda mesned yoktur (J. Ivanov, *Severna Makedonija*, s. 111). Hattâ Osmanlı kaynaklarında, Jegligova adındaki ortaçağ jupası hakkında bir kayıt da mevcut değildir.

41 Evliya Çelebi, *Putopis*, s. 292.

42 St. Novaković, *Kadži-Kalfa*, s. 43; Evliya Çelebi, *Putopis*, s. 301.

43 Evliya Çelebi, *Putopis*, s. 345.

OHRİ SANCAĞI

Rumeli eyâletinde en eski livalardan biri olan Ohri sancağının, büyük bir ihtimâle göre, Kırâl Marko'nun 1395 yılında vuku bulan ölümünden sonra kurulmuştur⁴⁴. Aynı tarihte Köstendil sancağının da kurulduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak, Köstendil sancağının merkezi Makedonya dışında olduğu halde, sınırları dahilinde bulunan bölgelerin büyük kısmını ise Makedonya teşkil etmekteydi. Ohri sancağının merkezi bulunan Ohri şehri, Makedonya topraklarında bulunmasına rağmen bu sancağa, Arnavutluk'un büyük bir kısmı tâbiydi. Makedonya'nın yalnız batısında bulunan bâzı bölgeler, Ohri sancağının kapsamına girmektedir. 1582 yılında yapılan bir tahrir göre Ohri sancağının sınırları içinde *Ohri, Debre (Debar) ve Istarova (Starova)* kadılıkları bulunmaktaydı⁴⁵. Ohri kadılığı, *Ohri, Prespa ve Debarçe* nâhiyelerinden müteşekkildi. Ustruga (Struga) kasabası ve civarı da Ohri nâhiyesinin kapsamına girmektedir. Küçük birer nâhiye olan Prespa ve Debarçe'de kasaba merkezleri mevcut değildir⁴⁶. Aynı tarihlerde Debre kadılığına tâbi olan altı nâhiyeden dördü (*Debre-i Zir*⁴⁷, *Reka, Jupa* ve kısmen *Dolgo-Golo-Brdo*) Makedonya topraklarında bulunmaktaydılar. Diğer taraftan, *Reka* nâhiyesi, *Küçük (Mala) ve Büyük (Velika) Reka* nâhiyelerinden müteşekkildi. Istarova kadılığına ise yalnız *Mokra ve Gora* nâhiyeleri tâbiydiler. Ancak, Ohri Gölü kıyısının güney batısında Makedonya'ya ait olan küçük bir bölge, bu kadılığın kapsamına girmektedir.

Tabiatıyla bu nevi taksimat, 1582 yılında yapılan tahrirden önce de mevcuttu. Büyük bir ihtimâle göre, yukarıda belirtilen idarî ve adli taksimat, 1460 yılı civarında, yani İskender Bey'in yenilgiye uğraması neticesinde, Debre bölgesinin Türkler tarafından tekrar ve kat'î olarak ele geçirilmesinden sonra kurulmuştur. Yeniden zaptolunan Debre bölge-

44 K. Jireček, *Istorija Srba*, s. 332; H. Šabanović, *Upravna podjela jugoslovenskih zemalja...*, s. 175.

45 Daha fazla bilgi için bk.: M. Sokoloski, *Dervendžistvoto vo Ohridskiot sandžak vo vtorata polovina od XVI vek* [XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ohri sancağında derbendcilik], *Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet*, kn. 19, Üsküp, 1967, s. 169-170.

46 Evlija Çelebi, ancak XVII. yüzyılda bir kasaba olarak gelişen Resne'nin Prespa kadılığı dışında bulunduğunu yanlışlıkla kaydetmektedir (Evlija Çelebi, *Putopis*, s. 564).

47 Bu nâhiye ve aynı zamanda Debre kadılığında bulunan Rahovnik, XVII. yüzyılın başlangıcında Debre adı ile bir kasaba olmuştu (H. Kaleši i M. Mehmedovski, a.e., s. 72-73, 75, 77, 82).

sinde Osmanlı idaresi tarafından yapılan bir tahrirde, Debre kadılığında adı geçen nâhiyeler birer vilâyet olarak kaydedilmiştir. Ancak bu devirde, az meskûn olduğundan dolayı Jupa, Debre-i Zir vilâyetine ilhak edilmişti. 1430 yılı civarında Debre vilâyetinin *Yuvan Ili* sınırlarının dahilinde bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu vilâyetin adı, meşhur İskender Bey'in derebeyi olan babası Yuvan Kastrioti'ye izafe edilmektedir⁴⁸. Yuvan'ın gütmüş olduğu becerikli siyâset ve genellikle sultanın yüksek hâkimiyetini tanımakla hayatının sonuna kadar bu bölgede hüküm sürmeyi başarabilmişti. Ölümünden kısa bir süre sonra Debre vilâyetinde, Türk ordusu ve İskender Bey'e tâbi olan âsiler arasında vuku bulan çarpışmalardan dolayı 1460 yılına kadar normal bir idare sistemi kurulamamıştır.

Ohri sancağının idarî ve adli teşkilâtında daha bâzı büyük değişiklikler olmuşsa da, Makedonya topraklarında bulunan nâhiye ve kadılık strüktüründe önemli bir olay meydana gelmemiştir. Ancak XVI. yüzyılın ilk yarısı ve XVII. yüzyıla ait bâzı belgelerde, Prespa nâhiyesinin Paşa sancağındaki Görîçe (Korça) kadılığına tâbi olarak kaydedildiğini belirtmek gerekir. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda kadılık olan bu nâhiyede: «Kasaba olmayıp, ancak birer kasabaya benzeyen kırk kadar kalabalık ve mamur köy vardır»⁴⁹.

Manastır şehrinin ise XVII. yüzyılın sonuna kadar Ohri sancağına tâbi olmadığı gibi müstakil bir sancağın merkezi de değildi⁵⁰. Daha önceleri verilen izahattan anlaşıldığına göre Manastır şehri, bu devre içinde, Paşa sancağına bağlı olan yalnız Manastır nâhiye ve kadılığın merkezdi idi.

SELÂNİK SANCAĞI

Selânik şehri ancak 1430 yılında kat'î olarak Türkler tarafından zaptedilmiştir. Yalnız, elde mevcut olan belgelere göre, Osmanlı İmparatorluğunda büyüklük bakımından ikinci olan bu şehrin yeni bir

48 Daha fazla bilgi için bk.: Dr. Galaba Palikruševa i Dr. Aleksandar Stojanovski, *Debarska oblast u šesdesetim godinama XV veka* [1460 yılı civarında Debre bölgesi], «Simpozium o Skenderbegu», 9-12 maj 1968, Prištine, 1969, s. 181-194.

49 Evliya Çelebi, *Putopis*, s. 567.

50 Daha fazla bilgi için bk.: A. Stojanovski, *Dali postoel Bitolskiot sandžak...*, s. 119-122.

sancağın merkezi olması için aradan bir yüzyıldan fazla bir zamanın geçmesi gerekmiştir. Selânik sancağının kapsamına, Selânik şehri ve civarından başka, daha önce Paşa sancağına bağlı olan güney Makedonya'nın geniş bir bölgesi girmiştir. Bu sancağın kuruluş tarihini kariyetle tespit etmek şimdilik mümkün değildir. 1530 yılında yapılmış bir tahrirde, ilerde kurulacak olan Selânik sancağına tâbi bölgelerin, Paşa sancağının sınırları içinde kaydedilmiş olduklarını görmekteyiz⁵¹. Bu sebepten, Selânik sancağının XVI. yüzyılın ortasında kurulmuş olduğu muhakkaktır.

Selânik sancağına, *Selânik*, *Karaferye* (Karaveriye, Veriya, Ber, bugünkü adı: Beroia), *Avret Hisar* (Ginekokastron) ve *Yenice-i Vardar* (Yenice, Jianitsa) kadılıkları tâbiydiler. Daha sonraları bu sancağa, eskiden Yenice-i Vardar kadılığında bir nâhiye olan *Vodene* (Voden, bugün: Edesse) kadılığı da ilhak edilmiştir. Hacı Kalfaya göre, Selânik sancağına, *Sidrekapsi* (Siderokapsi), *Neguş* (Agustos, Naústa), *Karadağ* ve *Demir Hisar* kadılıkları da bağlı idiler. Ancak, güvenilir kaynaklardan anlaşıldığına göre, Karadağ ve Demir Hisar kadılıkları XVII. yüzyılda dahi Paşa sancağının sınırları içinde bulunmaktaydılar⁵².

Selânik sancağındaki kadılıklara tâbi olan nâhiyeler hakkında bilgi, Paşa sancağı bölümünde teferruatıyla verilmiştir. Karaferye kadılığının bâzı güney kısımları hariç, Selânik sancağına tâbi olan kadılıkların tümü, Makedonya topraklarında bulunmaktaydı.

51 Tapu defteri, 167; M.T. Gökbilgin, a.e., s. 265, t. notu 48. Aynı zamanda hatta aynı tahrirde Selânik sancağı mirlivası (sancakbeyi) olarak Ahmed Bey bin Sinan Paşa'nın zikrolunması vakıası, büyük tereddütlere yol açmaktadır (Tapu defteri, 167, 391). Hatta daha önceleri yapılan bir tahrirde (1526-1528 yılları civarında), Selânik sancağı da kaydedilmiştir (M.T. Gökbilgin, a.e., s. 253). Bununla birlikte, aynı devirde fakat başka bir tahrirde Selânik şehrinin, Paşa sancağına tâbi olduğu görülmektedir (a.e., s. 254). Bundan başka, tanınmış tarihçi Sadeddin, 1470 yılı civarında Selânik sancağının mevcudiyetinden bahsetmektedir (D-r Jovan Radonić, *Djuradj Kastriot Skenderbeg i Albanija u XV veku*, SKA, Spomenik XCV, Drugi razred, 74, Beograd, 1942, s. 277; Franc Babinger, a.e., s. 311). Nihayet, Franc Babinger de, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) devrinde kurulmuş olan sancaklar arasında Selânik livasını da zikretmektedir. Ancak, XVII. yüzyılın sonunda ilk defa kurulduğunu bildiğimiz Karaferye sancağının da zikri geçmesi, F. Babinger'in faydalanmış olduğu kaynağın tamamen sıhhatli olmadığı anlaşılmaktadır (Franc Babinger, a.e., s. 384). Bütün bu hususlar nazarı itibara alınacak olursa, Selânik şehrinin 1430-1580 yılları arasında da Selânik sancağının ara sıra merkezi olduğuna ihtimâl verebiliriz.

52 St. Novaković, *Hadži-Kalfa*, s. 35-42; Krş.: H. Šabanović, *Jedan popis kadiluka...*, s. 343 ve 350; M. Cevdet yazmaları, B. 21.

ÜSKÜP SANCAĞI

Üsküp sancağının da hemen hemen bütünü, Makedonya sınırları dahilinde bulunmaktaydı. Bu sancağın XVI. yüzyılın ortasında en geç ise 1553 yılında kurulduğu katıyetle tespit olunmuştur. Elde mevcut olan tarihi belgelerde, bu tarihte merkezi Üsküp şehrinde bulunan Üsküp sancağı ve sancakbeyi ilk defa olarak zikredilmektedir⁵³. Eskiden Paşa sancağına bağlı olan *Üsküp* (Skopye), *Kalkandelen* (Tetovo), *Pirlepe* (Prilep) ve *Kırçova* (Kiçevo) kadılıkları, Üsküp sancağına ilhak edilmişlerdir. Kurulduğu tarihten başlayarak XVII. yüzyılın sonuna kadar Üsküp sancağında önemli değişiklikler vuku bulmamıştır. Yalnız, XVII. yüzyılın ortasında *Köprülü* (Veles) kadılığının da bu sancağa bağlı olduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak, kısa bir süre sonra bu kadılığın yine Köstendil sancağı dahilinde bulunması, bu değişikliğin muvakkat olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Kumanova kadılığının da Üsküp sancağına bağlı olduğunu kaydetmektedir.

Eskiden Paşa sancağına tâbi olan kadılıklardan meydana gelen Üsküp sancağı nâhiyeleri hakkında gereken bilgi daha önceleri verilmiştir. Ancak, Üsküp kadılığına, *Kaçanik* nâhiyesi de bağlıydı. Bu nâhiye, XVII. yüzyılın sonlarına doğru müstakil bir kadılık olmuştur⁵⁴. *Morihova* nâhiyesinin büyük bir kısmı, Pirlepe kadılığının sınırları içinde bulunmaktaydı. Kalkandelen (Tetovo) kadılığı ise, *Gornyi* ve *Donyi Polog* nâhiyelerinden müteşekkildi.

MAKEDONYA TOPRAKLARINDA KURULAN DİĞER SANCAKLAR

Makedonya'nın hemen hemen bütün bölgeleri, adı geçen beş sancağın sınırları içinde bulunmaktaydı. Yalnız, Makedonya'nın güney batısında kurulmuş olan *Grevena* (Grebena) kadılığı, Yanya sancağına bağlıydı⁵⁵. XVII. yüzyılın ilk yarısında bu bölgede kurulan *Vençe*⁵⁶ kadılığı, Grevena'nın güney doğusunda bulunmaktaydı.

53 D. Šopova, *Koga Skopje bilo centar na sandžak...*, s. 96.

54 H. Šabanović, *Jedan popis kadiluka...*, s. 350.

55 Yanya sancağının merkezi ve Epir bölgesinin baş şehri olan Yanya (İöannina), 1431 yılında Türkler tarafından zaptolunmuştur (Vojna Enciklopedija, 4, Belgrad, 1961, s. 125; Franc Babinger, a.e., s. 11-12).

56 *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod*. Serija prva, III, Skopje

Osmanlıların hüküm sürmüş oldukları ilk üç asır içinde Makedonya topraklarında kurulmuş olan sancak sayısının bu suretle tamamlanmadığını belirtmek gerekir: 1519 ve 1526-1528 tarihlerinde yapılmış olan tahrirlerden anlaşıldığına göre müstakil *Florina sancağı* da kurulmuştu⁵⁷. Tamamen Makedonya sınırları içinde bulunan bu en küçük ve en kısa süreli sancak, *Florina (Lerin)*, *Gugova*, *Molska* ve *Şişan* nâhiyelerinden müteşekkildi. Bu sancağın lâğvedilmesinin sebepleri ve kat'î tarihi hakkında şimdilik bir bilgiye sahip değiliz. Ancak 1530 yılında yapılan bir tahrirde Florina sancağına dair: «Sancaklıktan ref' olunup Paşa sancağına ilâve olunmuştur» şeklinde bir kayıt mevcuttur⁵⁸. Büyük bir ihtimâle göre Florina sancağının mevcudiyet ve gelişmesi için gereken müsait şartların olmadığını gören merkez idare, lâğvını ve önceki kadılık statüsüne irca etmeyi uygun bulmuştur.

Çeviren : *İsmail Eren*

1969, s. 104 ve 114. Belgeleri çevirenler, söz konusu kadılığı tespit etmeyi başaramadıklarından bâzen Donçe ? bâzen ise Bonçe ? şeklinde belirtmişlerdir.

57 Maliyeden müdevver, 48, 1-3; M.T. Gökbilgin, a.e., s. 259.

58 Tapu defteri, 167, 1; M.T. Gökbilgin, a.e., s. 279, t. notu 147.